

עיונים לפרשת בראשית עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבירה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבירה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

עץ הדעת

הרב שאולי גרינפלד

המצווה, שנאמר⁴ "ראה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב, ואת המוות ואת הרע"⁵.

ומדוע באמת כל כך חשוב ויסודי שיהיה האדם בחירי? דבר זה מתבאר בהמשך דברי הרמב"ם⁵:

"אילו היה הקל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע... היאך היה מצווה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך... ובאיזה ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"⁶.

וכן כתב גם הרמב"ן בפירושו לתורה⁶:

"כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע".

היות האדם בחירי, היא תנאי שיוכל לקבל שכר כאשר יבחר בטוב, ועונש כאשר יבחר ברע, שהרי אם פעולות האדם היו מאולצות, לא היה שייך לו עליהם שכר עונש.

הבחירות אחרי החטא

את הראיה לכך שאכן יש לאדם בחירה חופשית, והוא יכול לבחור בין טוב לרע כרצונו, הביא הרמב"ם⁷ מהפסוק שנאמר אצלנו אחרי החטא. וכך כתב:

האיסור לאכול מעץ הדעת

בפרשתנו מסופר אחד הסיפורים הקשים והעלומים בתורה: חטא עץ הדעת. התורה פותחת את תיאור המאורע במילים אלו¹:

"ויקח ה' אלקים את האדם, ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ויצו ה' אלקים על האדם לאמר, מכל עץ הגן אכול תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות".

אדם הוכנס לגן עדן, ומיד מוצא את עצמו עומד בפני פרשת דרכים: הוא יכול לאכול מכל העצים, ולהישמר מעץ הדעת, הוא יכול גם לבחור כן לאכול מעץ הדעת.

הרשות לבחור

הרמב"ם עומד על עניין זה בהלכות תשובה פרק חמישי²:

"רשות כל אדם נתונה לו, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה להיות רשע- הרשות בידו".

וממשיך הרמב"ם וקובע³:

"ועיקר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה

דברים ל, ט"ו.	4
בהלכה ד.	5
דברים ל, ו.	6
בהלכה א'.	7

בראשית ב, ט"ו- י"ז.	1
הלכה א.	2
הלכה ג.	3

אמנם מלשון הרמב"ם שהבאנו לעיל, נראה שיש קשר של סיבה ותוצאה בין היות האדם יודע טוב ורע, מצורף לכך שהוא יכול לעשות כל אשר יחפוץ לחשש שייקח מעץ הדעת. והיינו שבמצב שהאדם לא היה 'יודע טוב ורע', לא היה חשש שייקח מעץ החיים. וצריך להבין מה הטעם, הרי גם קודם היותו יודע טוב ורע, יכול היה לעשות כל אשר יחפוץ?

ונראה, שיתר נכון לומר, שאין הבדל בין דברי הרמב"ם לדברי הרמב"ן. אלא שבאמת קודם החטא לא היה חשש שהאדם יאכל מעץ החיים, כנ"ל כי לא היה צורך בכך. אבל אחרי החטא, שנקנסה על האדם מיתה, הרי עכשיו שהאדם כבר יודע טוב ורע, נוצר חשש שינסה לאכול מעץ החיים. אבל באמת אם האדם לא היה יודע טוב ורע, גם אחרי החטא, שנהיה לאדם צורך באכילה מעץ החיים, לא היה חשש שיאכל ממנו.

וראה במורה הנבוכים¹⁰ שקודם החטא הכיר האדם רק במושגים של אמת ושקר, ולא במושגים של טוב ורע. והיינו שלא הטריד אותו אם דבר הוא יפה או מכוער, אלא רק מה נכון ומה לא. ואחר שהאדם הטה את עצמו להתעסקות ביופי, כמו שכתוב¹¹ שראו שעץ הדעת "תאווה הוא לעינים", עונשו היה לרדת לעסקי היופי והכיעור.

והרי שביאור הדברים הוא, שאם גם אחרי החטא, אדם היה נשאר במדרגתו הגבוהה, שהיה לו רק מושגים של אמת ושקר, לא היה חשש שישלח ידו לעץ החיים, ועכשיו שירד במדרגתו, וכבר הוא עוסק במושגים של טוב ורע- שוב נהיה חשש.

"הוא שכתוב בתורה⁸ "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע", כלומר הן מין זה שלאדם היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע, וכיון שכן הוא, "פן ישלח ידו וכו'".

דברי הרמב"ם מעוררים עיון: העובדה שאדם חטא, מעידה מצד עצמה על היותו בחירי, ואם כן הרמב"ם מביא ראיה מפסוק שנאמר אחרי החטא?

ונראה לישב, שהרמב"ם רצה להביא פסוק שכתוב בו שיש רשות לאדם לבחור, ולא להסתפק בציון של איזה שהוא מאורע.

ואולי יותר מזה יש לומר, שהרמב"ם העדיף להביא פסוק שנאמר אחרי החטא, כדי להראות שגם במציאות שלנו, אחרי החטא, עדיין נשאר האדם בחירי.

החשש שהאדם יקח מעץ החיים

ועדיין יש לעיין, שהרי הוכחת הרמב"ם, הוא ממה שהקב"ה אומר, שעתה, שהאדם יודע טוב ורע, יש חשש שהאדם ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים. והדברים נראים תמוהים, שהרי היות האדם בחירי כבר קדמה לחטא, ולמה אם כן, רק בעקבות היות האדם יודע טוב ורע התחדש החשש שייקח מעץ החיים?

הרמב"ן בפירושו על התורה כתב⁹: "ולא אכל ממנו כי לא היה צריך". והיינו שלפני החטא לא היה חשש שהאדם יאכל מעץ החיים, כי לא היתה לו סיבה לאכול ממנו, ורק עכשיו שנקנסת עליו מיתה, עלול האדם לנסות 'לעקוף' את הגזירה על ידי אכילה מעץ החיים.

10 חלק א' פרק ב'.

11 בראשית ג, ו.

8 בראשית ג, כ"ב.

9 בפסוק הנזכר לעיל.